

“Het gekooide denken – over de rol van discipline binnen feitenonderzoek en bewijs in het recht”

Rede uitgesproken door

Prof. Dr. Johannes F. Nijboer

bij het aanvaarden van het ambt van hoogleraar
op het vakgebied van het bewijs en het bewijsrecht,
in het bijzonder in het strafrecht,
aan de Universiteit Leiden op vrijdag 18 oktober 2002.

“Het gekooide denken – over de rol van discipline binnen feitenonderzoek en bewijs in het recht”

Mijnheer de Rector-Magnificus, leden van het College van Bestuur, leden van het Bestuur van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid, zeer gewaardeerde toehoorders,

Mijn betoog begint abstract, omdat ik even een paar theoretische palen wil slaan, maar daarna wordt het al spoedig concreter en praktischer.

Inleiding

Een van de belangrijkste academische juristen van de eerste helft van de twintigste eeuw, is de Amerikaan John Henry Wigmore.¹ Hoewel zijn naam en gedachtegoed bekender zijn in de wereld van het *Common Law* dan in die van het *Continental Law*, heeft zijn werk op het gebied van de rechtsvergelijking en van het bewijs binnen de context van het recht ook voor ons een grote relevantie. Waar in deze beide grote groepen van westerse rechtsculturen de opvattingen over feitenonderzoek en bewijs in het recht passen in eenzelfde rationalistische traditie, zijn de paradigma's zoal niet dezelfde, dan toch wel onderling zeer verwant. Zo is – naar Anderson en Twining ons hebben laten zien² – de analyse-methode van bewijsproblemen, die Wigmore ontwikkelde³, ook bruikbaar voor het oplossen van problemen in de bewijsvoering en de bewijsmotivering in Nederlandse strafzaken. Sterker nog, volgens Anderson, kan deze methode zelfs bijdragen tot verbeteringen van de praktijk op die onderdelen met behoud van veel van de eigen op continentale leest geschoeide Nederlandse stijl van procederen.⁴ Die stijl van procederen houdt onder meer in dat de bewijsvoering ter terechtzitting niet onnodig breedvoerig hoeft te zijn, omdat het aldaar met name gaat om controle op het in de voorbereidende fase verrichte feitenonderzoek (het *audit model*). Dat er in de Nederlandse praktijk wel het een en ander te verbeteren valt, durf ik overigens op grond van mijn eigen ervaring wel harder te roepen dan Anderson in zijn bescheidenheid als buitenlander ooit zou doen. Ik kom er aanstonds nog op terug, als de Nederlandse wijze van verslaglegging van verhoren in processen-verbaal aan de orde komt.

Als beginpunten van mijn betoog over de rol of, wellicht beter, de rollen van discipline in feitenonderzoek en bewijs in de rechtspleging, wil ik even stilstaan bij twee tamelijk algemene stellingen, die Wigmore gedurende de ontwikkeling van zijn wetenschappelijk werk, steeds duidelijker voor zijn rekening nam. De eerste is dat het voor een scherp zicht op en helder inzicht in het bewijsrecht cruciaal is om *het concept bewijs* zelf op te vatten als *anterieur* aan het bewijsrecht. Zo gezien is bewijs een algemeen begrip, dat in zeer veel contexten gebruikt kan worden en ook daadwerkelijk gebruikt wordt en dat het karakter heeft van een relatiebegrip: het draait steeds om het bewijs van iets, veelal een stelling. Een bewezen stelling is een veronderstelling, zo u wilt: een hypothese, die is waargemaakt. Overal waar wij belang hechten aan gewaarborgde kennis (*warranted*

knowledge, evidence based diagnosis, evidence based policies et cetera), is het concept relevant en heeft het tot op grote hoogte een vergelijkbare inhoud. Daarnaast roept het ook vergelijkbare problemen op, of het nu gaat om wiskunde, logica, linguïstiek, of een van de vele terreinen in de natuurwetenschappen of sociale wetenschappen, waar overigens vaak met vergelijkbare concepten wordt gewerkt zonder dat men steeds het woord bewijs als zodanig in de mond neemt. Het algemene begrip bewijs is voorts een *normatief* concept (we spreken over “*geldig bewijs*” en niet over “*waar bewijs*”) en dat draagt ertoe bij dat het, juist vanwege die normatieve aard, gemakkelijk in het recht wordt opgenomen en voorzover er rechtsregels voor worden geformuleerd ook het object van het bewijsrecht wordt. Dat bewijsrecht reguleert echter het bewijs in de context van het recht slechts heel ten dele, aan de materieel-rechtelijke kant door de omlijning van het bewijsthema (datgene wat bewezen moet worden, het *probandum*) en aan de formeel-rechtelijke kant door regulering van de bewijsvoering, bewijsmiddelen en bewijsstandaard (bijvoorbeeld: de overtuiging *beyond reasonable doubt*), terwijl de beide genoemde delen van het recht allebei implicaties kunnen hebben voor de verdeling van de bewijslast. De hier centraal staande eerste stelling, de anterioriteit van het algemene begrip bewijs, heeft een aantal belangrijke implicaties, waarvan er in mijn betoog van vandaag één belangrijk is, namelijk dat ook binnen de context van het recht het bewijs geen exclusief juridische aangelegenheid is: *het recht als discipline* kan het terrein van feitenonderzoek en bewijs in de context van het recht *niet* monopoliseren. Dit betekent onder meer dat het bewijs binnen het recht *reeds naar zijn aard een interdisciplinaire aangelegenheid* is. Overigens betekent het ook dat feitenonderzoek en bewijs in uiteenlopende rechtsgebieden, zoals burgerlijk recht, administratief recht en strafrecht in sterke mate vergelijkbaar zijn, qua inhoud en problematiek.

Wigmore's tweede algemene stelling is bij hem eerder op ervaring dan op theoretische analyse gegrond. Deze komt er op neer dat binnen de rechtswetenschap de bestudering van het bewijs het meest complexe en uitgebreide onderzoeksterrein betreft, omdat in feite het geheel aan menselijke kennis daarin relevant is, met inbegrip van – op meta-niveau – de cognitieve filosofie (*kennisleer, epistemologie*), de cognitieve psychologie en andere op de menselijke cognitie betrekking hebbende vakterreinen, zoals de fysiologie en de linguïstiek. Wie het omvangrijke oeuvre van Wigmore zelfs maar oppervlakkig bekijkt, komt niet alleen onder de indruk van de omvang van zijn ambitie, maar ook van de mate waarin hij de daaruit voortvloeiende pretenties heeft waar weten te maken. Dit geldt zowel het theoretische werk “*The science of judicial proof*”⁵ als het veel-delige werk “*Evidence in trials at Common Law*”.⁶ Voor mijn betoog van heden beperk ik mij op dit punt opnieuw tot een implicatie van de tweede algemene stelling, die verrassend complementair is aan de genoemde implicatie uit de eerste, namelijk dat een adequate studie van het bewijs in de context van het recht in hoge mate bestudering van de menselijke kennis, alsmede haar grondslagen en totstandkoming omvat.

U begrijpt, geachte toehoorders, dat ik intussen door mij min of meer aan te sluiten bij Wigmore, lijk op de muis die samen met de olifant over de brug loopt en zegt: “*Wat stampen wij samen lekker hard, hè?*” Wat daarvan ook zij, op dit punt in mijn uiteenzetting aangekomen, zal reeds duidelijk zijn dat het object van studie voor degene die zich beweegt op het terrein van feitenonderzoek en bewijs in het recht breed en complex is: aan de zijde van het recht liggen er verbindingen over de volle breedte van het materieel recht, dat het *probandum* bepaalt, terwijl het intrinsiek aan de formele kant is ingebed in het procesrecht. Aan de kant van menselijke kennis, wetenschap en vaardigheden liggen er al evenzeer vele en complexe verbindingen. In het navolgende zal ik me hoofdzakelijk op deze laatstbedoelde verbindingen concentreren. Zowel in theoretisch perspectief als in de dagelijkse praktijk vormen zij namelijk een complexe en weerbarstige materie, die problemen oproept, waaraan men niet eventjes gemakkelijk voorbij kan gaan. Daarbij speelt op de achtergrond een paradox een rol: om concrete rechtszaken tot een verantwoord einde te brengen is niet-juridische expertise nodig (om de zaken voor degenen die ermee belast zijn hanteerbaarder te maken), terwijl juist het werk van de experts de zaak uit allerlei gezichtspunten ook weer ingewikkelder maakt.

De juiste expertise

Voor dit ogenblik vormen de voorgaande aantekeningen nu even genoeg bespiegelingen in abstractie. Want voor velen zal zichtbaar zijn dat in de rechtspraktijk, ook zoals die wordt weergegeven in de publieke media, niet uitsluitend juristen als professionele actoren optreden, maar ook – en in steeds grotere en indringende mate – in deze praktijk gespecialiseerde forensische deskundigen en vaak ook deskundigen vanuit andere vakterreinen, die niet specifiek over forensische kennis, ervaring en/of vaardigheden beschikken, maar gewoon worden ingeschakeld omdat zij over in het concrete geval relevante kennis, ervaring en/of vaardigheden beschikken. In dit verband verdient het opmerking dat, ofschoon aan het werk van de juristen in veel van de gebieden van de rechtspraktijk een specialistisch karakter niet kan worden ontzegd, het een traditie is binnen de sfeer van de rechtspraktijk juist niet-specifiek juridisch geschoolde experts aan te duiden als “*deskundigen*”. Dat is een conventie, meer niet. Wat betreft de gespecialiseerde forensische expertise moet men zich niet vergissen in het aantal min of meer geïnstitutionaliseerde vakgebieden: het zijn er meer dan honderd, van de forensische accountancy tot de forensische zoölogie en alles wat er alfabetisch tussen zit. Enige jaren geleden deed ik hiernaar studie in Amerika en vond in een vuistdikke “*Legal directory of the State of California*” als eerste advertentie: “*An upcoming trial? Call the expert in experts!*” Indien we het specialisme van deze specialist in het selecteren van de juiste specialisten in de genoemde meer dan honderd terreinen van forensische expertise zelf ook meerekenen, kunnen we de alfabetische ordening trouwens al beginnen met de forensische aanneming, dan wel er in het midden de forensische makelaardij tussenvoegen. Dat de selectie van het juiste specialisme of de juiste discipline ook hier te lande soms geen sinecure is, kan worden toegelicht met een voorbeeld: het gaat om een zaak

betreffende het financieel pyramidespel. Op gezette tijdstippen kwamen de belangstellenden samen om elkaar opnieuw en nieuwkomers voor het eerst over te halen twee Eurocheques van elk f 300,- in te zetten. Via een sluitend administratief systeem kon de organisatie een en ander redelijk transparant beheren. Het spel werkte als een kettingbrief en na verloop van tijd kon men een veelvoud van de inleg tegemoet zien. Uiteraard was de overheid belangstellend. Als een activiteit als deze namelijk valt onder de Wet op de Kansspelen, zijn de organisatoren vergunnings- en belastingplichtig. Voldoet men niet aan deze verplichtingen, dan is men strafbaar. Indien de “*toevalsgenerator*” evenwel een ondergeschikte rol speelt en vaardigheden die men kan aanleren en oefenen de overhand hebben, is het organiseren vrij en straffeloos. Er is dan geen sprake van een kansspel.

In de zaak in kwestie werden de organisatoren van het pyramidespel vervolgd. De basis daarvan vormde een rapportage van een deskundige. Deze was wiskundige en hij liet statistische modellen met kansberekeningen los op de materie, leidende tot de conclusie dat er een kansspel was. Op verzoek van de verdediging werden er andere deskundigen ingeschakeld, een psycholoog en een econoom. Volgens deze deskundigen vertrok de wiskundige bij het gebruik van zijn probabilistische modellen reeds vanuit de aanname dat het puur om abstracte “*kansen*” ging, waarbij eigenlijk *ab initio* de optie dat er sprake kon zijn van menselijke invloed op de uitkomst, via vaardigheden zoals overtuigingskracht, reeds was uitgesloten. Bovendien gingen de gebruikte modellen uit van een statische groep deelnemers, van wie werd verondersteld dat ze allemaal precies hetzelfde zouden handelen. Kortom, volgens de andere deskundigen had de wiskundige *a priori* zelf het konijn in de hoed gestopt. Beide andere deskundigen waren het verregaand eens over het dynamische karakter van het “*spel*” als sociale activiteit (waarbij geen constante populatie is betrokken en waarin bijvoorbeeld mond-tot-mond reclame heel belangrijk kan zijn). De strafzaak eindigde zowel in eerste aanleg als in hoger beroep tot vrijspraak⁷. In dit verband kan rustig worden gesteld dat *een verkeerde keuze wat betreft de discipline* aan de vervolging ten grondslag was gelegd. De gehele benadering van de problematiek vanuit de wiskundige statistiek droeg een *a priori* karakter wat betreft het op voorhand al elimineren van het probleem waar het in feite om ging, namelijk of er sprake was van een menselijke bezigheid, waarin men als deelnemer zich kon bekwamen en zodoende tot een beter⁸ (in casu geldelijk) resultaat kon komen dan men op grond van een pure kansberekening zou verwachten. Die vraag is evident niet op te lossen aan de hand van alleen maar die kansberekening. Pas als empirisch onderzoek, bijv. door middel van een praktijktest, zou uitwijzen dat het feitelijk gerealiseerde resultaat samenvalt met of in de buurt ligt van de statistische verwachtingen, zou geconcludeerd mogen worden dat er sprake was van een kansspel.

Vraagstelling

Ik kom nu tot de eigenlijke vraagstelling van deze oratie: welke rol (of: rollen) speelt discipline op het snijvlak van de praktijk van de (straf)rechtspleging en niet-juridische expertise? Deze vraag en het antwoord erop blijken gelaagd en complex, maar niet geheel ongrijpbaar.⁹ Al doende wordt het betoog gelardeerd met enkele evaluerende opmerkingen en aanbevelingen, die ook betrekking hebben op onderwijs (academisch, beroepsgericht en post-academisch) en wetenschappelijk onderzoek.

Discipline in twee betekenissen – en het verband ertussen

Zowel in het Nederlands als in de talen van de ons omringende landen kent het begrip discipline twee betekenisvelden: aan de ene kant “*tucht*”, zowel door anderen opgelegd als zelf opgelegd (denk aan de uitdrukking “*discipline nemen*”), en aan de andere kant “*tak van wetenschap, kunst of sport*”. Novieten die in een discipline worden ingewijd zijn *discipelen* in de klassieke zin. Ofschoon we in relatie tot specialismen en specialisten primair aan deze tweede betekenis denken, gaat het mij vandaag erom het in allerlei opzichten nauwe verband tussen beide te exploreren. De omlijning van een specialisme als discipline is soms vrij arbitrair, met name als het gaat om in de praktijk, bijvoorbeeld bij de technische recherche, ontwikkelde velden. Zo is recentelijk in Nederland de persoonsidentificatie aan de hand van oorafdrukken in de belangstelling komen te staan.¹⁰ Het pionierswerk dat op zo’n terrein wordt verzet, in casu vooral door C. van der Lugt, is vooralsnog geen discipline. Er zijn te weinig onderzoekers bij betrokken en de validatie van de gebruikte methoden is nog ver te zoeken, zoals ook H.F.M. Crombag en P.J. van Koppen hebben betoogd.¹¹ Wellicht vergelijkbaar is de expertise van een zekere De Jong, bij mijn weten - in ieder geval tot voor kort¹² - de enige Nederlandse hoogleraar in de transculturele psychiatrie. Ondanks de academische status, valt in casu de betekenis van de expertise en de concrete expert wel erg verregaand samen. Wel kan men stellen dat De Jong zich beweegt binnen de discipline van de psychiatrie, of ruimer van de geneeskunde en de gedragswetenschappen. Overigens sluit ik niet uit dat menige psychiater bij deze classificatie vraagttekens wil zetten, maar dat doen vele psychiaters ook met betrekking tot vakgenoten die heil zien in de psycho-analyse. Hoe dit ook zij, het moge duidelijk zijn, dat we geconfronteerd worden met aspecten van *kwalificatie* en *classificatie*. Dat brengt ons bij het voor de hand liggende idee om de vorming en benoeming van specialisaties te bezien *vanuit het gezichtspunt van de institutionalisering*.¹³ Onder anderen Ian Freckelton heeft daarover het een en ander geschreven, mede aan de hand van voorbeelden uit de forensische praktijk.¹⁴ Enigermate simpel geduid kunnen we de institutionalisering van een vakterrein tot discipline zien als een proces van toenemende herkenning en erkenning, zowel binnen de groep van beoefenaars als van buiten. Een en ander hoeft niet tot volledige consensus binnen de groep te leiden en vaak komt dat er ook niet van: verschillen van inzicht tussen vakgenoten zijn alom een bekend fenomeen dat zelfs tot echte “*battles of experts*” kan leiden. Elementen van het proces van institutionalisering, waarop de herkenning en erkenning betrekking hebben, zijn a) inhoud (object en methoden), b) vormen en c) normen.

Deze trits verdient verduidelijking:

Ad a (inhoud): institutionalisering betekent dat de inhoud van een vakterrein een zekere eigenheid verkrijgt, waardoor de herkenbaarheid wordt bevorderd. Zo werd aan het eind van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw het terrein wat thans *dactyloscopie* heet, omlind en beperkt tot alleen de afdrukken van vingertoppen op ander materiaal en in zekere zin afgezonderd van het geheel van wat een soort biometrie avant la lettre was. Deze ontwikkeling ging hand in hand¹⁵ met de algemene acceptatie onder de specialisten die zich met het “vak” in wording bezig hielden van het “*ervaringsgegeven*” dat alle mensen van elkaar afwijkende, unieke, vingersporen nalaten – overigens een onbewezen en mijns inziens ook onbewijsbare stelling -. Tegelijkertijd werden aan de methodische kant classificatiesystemen van vingerafdrukken aangelegd en wel op een heel klassieke wijze, die neerkomt op het definiëren van de zogeheten typica (oogjes, lusjes enzovoort) en het aanleggen van verzamelingen (*data-bases* zouden we nu zeggen). Op die ondergrond kon men 1 op 1 vergelijkingen uitvoeren: bij een bekende persoon, doorgaans een verdachte, van de afdrukken die waren veilig gesteld op de plaats van het delict met van die persoon afgenomen referentie-afdrukken. Ook kon men met behulp van de verzamelingen, waarin bijvoorbeeld de afdrukken van “*bekenden van de politie*” waren opgenomen, sporen van de plaats van het delict vergelijken met de verzamelingsgegevens om zodoende te kijken of zo’n “bekende van de politie” wellicht als verdachte opgespoord moest worden. Het tot stand brengen en het beheer van de desbetreffende verzamelingen vertoont in aanzet grote overeenkomst met de verzamelingen die in de roman van J.J. Voskuil “*Het bureau*”¹⁶ zo’n centrale rol spelen. Vanwege de omvang van de desbetreffende verzamelingen is er voor de komst van onze moderne Informatie en Communicatie Technologie (*ICT*) niet heel veel gedaan aan systematisch populatieonderzoek (epidemiologische of frequentiestudies) met betrekking tot de relatieve frequentie van typische kenmerken in een gegeven populatie. Tegenwoordig wordt dat wel gedaan en daar ligt ook de achtergrond van de tendens in diverse landen de tot nu toe veel gebruikte “10 of 12 of 16 punten van overeenkomst”-schalen te vervangen door probabilistische berekeningen waarin de relatieve schaarste van kenmerken wordt verdisconteerd (bijvoorbeeld individualisatie van een persoon, omdat de zeven overeenkomende kenmerken in hun onderlinge combinatie vreselijk zeldzaam zijn). De genoemde axiomatische aanname van de uniciteit van de vingersporen van ieder mens is niet wetenschappelijk onderbouwd en het vergelijken blijft een element van subjectieve interpretatie behouden. Wat wij aan dit voorbeeld zien, is dat het desbetreffend gebied vooral qua kwaliteit van de verzamelingen en het integreren van nieuwe technische ontwikkelingen in de methoden en instrumenten een stabiele, zij het soms schoksgewijze, ontwikkeling heeft doorgemaakt, waarbij de erkenning langzamerhand nauwelijks nog ter discussie staat. Bij dit laatste moeten we overigens voorzichtig zijn, omdat de vele discussies rondom het gebruik van DNA profielen ertoe heeft geleid dat daaraan heel hoge eisen in de zin van zowel kwaliteits- als rechtswaarborgen worden gesteld. Bovendien kan men binnen de praktijk van de forensische expertise en in de rechtspraak als geheel wel eens twijfel beluisteren over wat het zou betekenen wanneer dezelfde waar-

borgen analoog rondom de forensische dactyloscopie zouden worden gesteld. Maar ook indien dat zou gebeuren, dan nog verwacht ik allerm minst dat dit het einde van de vergelijking van vingersporen in forensisch verband zou betekenen. Tot zover de inhoud.

Ad b (vormen): Voor het ontstaan en bestendigen van vormen valt een vergelijkbare analyse te maken. Laten we ook hier de dactyloscopie als voorbeeld vasthouden. Wat hier onder vormen is te verstaan zal deels samenvallen met of aanliggen tegen de methoden, maar zal zich ook uitstrekken over praktische gewoonten, bijvoorbeeld het gebruik van bepaalde materialen (*dacty-kaarten*, thans *software*), technieken (voor oplichting, veredeling en fotografische vastlegging) en bepaalde conserveringsmiddelen. Het “*stollen*” van vormen is relatief, omdat voor verbeteringen of, ruimer, voor veranderingen, doorgaans wel ruimte blijft. De ontwikkeling gaat wat de tijd betreft hier, maar ook in de regel bij institutionalisering van vakgebieden, min of meer gelijk op: ik verwacht dat een historische terugblik op een eeuw van congressen, publicaties en concrete rapporten dat beeld bevestigt.

Ad c (normen): Ook voor de normen geldt dat, zij het dat de ontwikkeling daarvan mogelijk steeds iets later ligt. Dat houdt ermee verband dat het normatieve karakter van opvattingen, werkwijzen en vakmatige gedragingen een soort ijking als “*good practice*” of zelfs als eigenlijk dwingende eisen van het vak zullen doormaken, voordat zij ook binnen de kring van vakgenoten en daarbuiten kunnen dienen als richtsnoer en eventueel als grondslag voor sanctionering (hier komen in het uiterste geval ook juridische kwesties als beroepsaansprakelijkheid en tuchtrechtelijke aansprakelijkheid om de hoek kijken; ik kom op deze met de eerste van de boven genoemde betekenissen, namelijk de *punitieve, betekenis van discipline* verbonden zaken nog terug). Tegenwoordig wordt op veel terreinen aandacht gevraagd voor en geschonken aan kwaliteitswaarborgen, waarbij als een soort grondnorm geldt dat het werk moet worden gedaan conform “*the state of the art*” (de eisen van het vak).

De drie normatieve kaders van de (forensische) expertise

Wanneer wij het operationeel gebied van een deskundige nader bezien, valt op dat hij of zij in het (forensisch) werk gebonden is en geleid wordt door meer dan een normatief kader. Veelal onderscheid ik er drie, te weten (i) de regels van het recht, (ii) de regels van de discipline en (iii) de regels van de instituties waarbinnen het werk wordt verricht. Dat deze laatste bestaan en soms belangrijk zijn, is het duidelijkst als de expert in een laboratorium of bij de technische recherche of bij de Keuringsdienst van Waren werkt. Maar in ruimere zin kunnen tot het institutionele normatieve kader¹⁷ ook lossere werkverbanden (beroepsverenigingen) worden gerekend. Bij de genoemde driedeling verdient kanttekening dat de drie kaders overlap kunnen vertonen (bijvoorbeeld het juridisch kader van de medische tuchtrechtspraak behelst voor een belangrijk deel ook de eisen van het vak vanuit het disciplinaire normatieve kader). Ook verdient het de tweede kanttekening dat er allerlei onderverdelingen mogelijk zijn (bijvoorbeeld in

het geval van de regels van het recht de materieel- en de formeelrechtelijk regels, of, in het geval van de regels van de discipline standaarden van algemeen methodologische aard versus specifieke gebiedsgebonden regels, bijvoorbeeld voor certificering van een deskundige of van een bepaalde methode). Ten derde nog een kanttekening inzake het toepasselijk recht: het geschiedt meer dan eens dat ik in post-academisch onderwijs aan niet-juristen, regelmatig werkzaam als (forensisch) expert, stuit op voorstellingen van zaken die het best kunnen worden aangeduid als *gepercipieerd recht*. Een voorbeeld: recentelijk betoogde iemand dat het voorschrift dat een verklaring van een medeverdachte alleen ten aanzien van hemzelf als bewijsmiddel kan dienen (art. 341, lid 3, Sv.), mee zou brengen dat het medeplegen van een misdrijf nooit te bewijzen zou zijn. Welnu, dit is geheel onjuist, maar het voorbeeld geeft wel aan hoe niet-juristen hun eigen (en vaak in het geheel niet zo onlogische) gedachten kunnen vormen over het recht.

In uiteenlopende publicaties heb ik aandacht besteed aan deze drie normatieve kaders. Thans wil ik me beperken tot enkele nadere opmerkingen over het disciplinaire kader.

De inhoud van de disciplinaire regels zijn, als gezegd, ten dele van algemeen methodologische aard en ten dele vak-specifiek. In veel gevallen liggen die overigens in elkaars verlengde. Een voorbeeld van een betrekkelijk algemene methodologische regel van natuurwetenschappelijk onderzoek is dat bij de bepaling van overeenkomsten die tot individualisatie van een persoon (of een voorwerp; denk aan een voertuig) contaminatie van monsters of sporen alsmede verwisseling daarvan wordt vermeden door te waken voor “*the chain of custody*”. Vak-specifiek kan een bepaald type van test, zoals de DNA-profielen-vergelijking of de vergelijking van vingersporen, in de voorbereiding en in de uitvoering aan protocollen zijn gebonden, die als het ware een verbijzondering van het waarborgen van de “*chain of custody*” vormen. In deze voorbeelden zal het dan niet in de laatste plaats gaan om de dragers van het sporenmateriaal en om de “sporen zelf” (al is het nog niet eens zo simpel om precies te zeggen wat daarvan de substantie is). Een andere algemene regel is dat er gestreefd moet worden naar maximale controleerbaarheid en het minimaliseren van subjectiviteit. Vak-specifiek wordt dat vaak ook weer protocollair vertaald in onder meer de regel dat vingersporen-vergelijking door twee onderzoekers onafhankelijk van elkaar moet plaats hebben. Let wel, ik heb het over het 1 op 1 vergelijken, niet over het gebruik van een database, waarvoor uiteraard ook weer allerlei regels gelden. Vooruitlopend op wat nog aan de orde komt, is het van belang op dit punt in mijn betoog erop te wijzen dat in heel wat takken van expertise, dus disciplines of deeldisciplines, op de naleving van dit soort regels wordt toegezien in het kader van certificering en accreditering, onder meer door een systeem van “*blind testing*”. Met de bedoelde controleerbaarheid hangt ook samen dat er, waar mogelijk, voor dient te worden gezorgd dat experimenten, tests, analyses, diagnoses et cetera opnieuw gedaan kunnen worden. Hier raakt overigens het disciplinaire kader ook het recht: ook al geldt in het strafprocesrecht niet geheel onverkort dat er altijd tegenonderzoek of een “*second opinion*” mogelijk moet zijn, de rechtspraak tendeert wel in de

richting van ruime mogelijkheden voor de inbreng van eigen expertise door de verdediging. Dit volgt uit de jurisprudentie van de Hoge Raad¹⁸, die hierbij zonder twijfel mede inspiratie heeft ondervonden van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens.¹⁹ In de afscheidsbundel voor E.R. Groeneveld als hoogleraar criminalistiek aan de Universiteit Leiden²⁰, heb ik een iets uitvoeriger schets gegeven van het soort bronnen waaruit men met name voor vak-specifieke disciplinaire eisen kan putten.²¹ Zonder volledig te zijn kan men denken aan handboeken statistiek en methodologie. Daar zijn gegevens te vinden voor onder meer steekproeven (aselect, select), interpolaties en extrapolaties, specificatie en toetsing en dergelijke. Per (deel-)discipline kan men voorts te rade gaan bij vak-organisaties, die veelal betrokken zijn bij erkenning op basis van vak-examens en verplichtingen tot nascholing om vakmatige bevoegdheden te behouden. Wat betreft werkwijzen en instrumenten bestaan vaak handboeken en praktijkhandleidingen (in het Engels vaak samengevat als “*manuals*” of “*desktop-manuals*”). Ook dikkere, al dan niet losbladige of via internet te raadplegen literatuur neemt een belangrijke plaats in. In dit verband noem ik ook het voor gedragskundigen belangrijke “*Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*”, vierde editie, kortweg “*DSM-IV*”.²²

Een stukje sociaal-economische werkelijkheid met consequenties voor feitenonderzoek en bewijs in de (straf)rechtspleging

Recentelijk bezocht ik een vrij breed op de forensische expertise gericht congres in Montpellier²³, met een accent op *legal medicine* (*médecine légale*). Daar viel mij nog meer op dan ooit eerder wat voor een belangrijke rol de commercie in de wereld van veel deskundigen speelt. Dat is niet zonder betekenis voor het werk van die deskundigen, omdat zij onder meer in verband met feitelijke oligopolies en wellicht zelfs monopolies op leveranciers zijn aangewezen die het nodige via leverantie- en onderhoudscontractvoorwaarden kunnen bedingen aan werkwijzen en geheimhouding. Iets dergelijks is bijvoorbeeld aan de orde binnen de markt van DNA-technologie. In feite reiken met de bescherming van de eigen know-how, die vaak bescherming geniet als intellectuele of industriële eigendom, samenhangende aspecten soms op heel wezenlijke manieren de vakbeoefening van deskundigen. Terzijde zij hier nog opgemerkt dat soms ook geheimhouding wordt bedongen van technische details.²⁴ Dit lijkt enigszins op de geheimhouding die ooit centraal stond in het arrest over het geheim van de smid: de Hoge Raad accepteerde dat een deskundige inzake de individualisatie van dure automobielen, ter terechtzitting vragen naar de aanwezigheid van geheime kenmerken in de voertuigen niet behoefde te beantwoorden.²⁵ In casu een wat merkwaardige zaak met een uit een oogpunt van controleerbaarheid merkwaardige oplossing, die ooit bij een borrel door een medewerker van het wetenschappelijk bureau van de Hoge Raad werd verklaard met de uitspraak: “*ach, de heren dachten aan hun eigen auto's*”. Overigens kunnen keuzen voor methoden ook voortvloeien uit iets heel anders dan private contracten: bijvoorbeeld omdat de regelgeving bepaalde specificaties voorschrijft qua apparatuur. Hier kan de (forensische) expertise geconfronteerd worden

met de zogenoemde SECURITEL-problematiek. Die houdt in dat zulke voorschriften in Brussel moeten worden gemeld (notificatie-plicht) en dat heeft Nederland opmerkelijk vaak verzuimd. De achtergrond ligt in de vrije markt: als een land in de regelgeving specificaties opneemt waaraan alleen de eigen industrie voldoet, verziekt dat de open markt. Ik laat de betekenis van de SECURITEL-problematiek voor het deskundigenonderzoek en –bewijs hier verder rusten. Op een vergelijkbaar vlak wat betreft implicaties voor het werk van experts ligt de keuze (soms politiek, soms institutioneel) voor bepaalde minder nauwkeurige methoden die goedkoper zijn. In dit verband denk ik aan de analyse van illegale drugs: in het buitenland hecht men vaak betekenis aan de hoeveelheid zuivere stof, terwijl bij ons doorgaans de hoeveelheid materiaal die een bepaalde bij de Opiumwet verboden stof bevat toereikend wordt geoordeeld (daar gaan bij ons de diverse richtlijnen en vuistregels voor de straftoemeting tenminste vanuit). Tenslotte wil ik in dit kader nog de RIVM-kwestie noemen, waarover de ambtenaar *Dekwaadsteniet*²⁶ enkele jaren geleden aan het touw van de luiddklok hing: de geneigdheid om aan rekenmodellen de voorkeur te geven boven omvangrijke monsterneming, bijvoorbeeld in milieukundig onderzoek (dat niet alleen tot het stellen van vergunningsvoorwaarden, maar ook tot ondersteuning van de vervolging bij overtreding van die voorwaarden een belangrijke rol speelt). Ook dit is een onderwerp wat ons veel langer bezig zou kunnen houden, maar dan komen we aan de hoofdlijnen niet meer toe.

Disciplinaire tucht in de praktijk: de tuchtrechtspraak

In het voorafgaande noemde ik al even de tuchtrechtspraak, die in een aantal gevallen, zoals bij notarissen, medici en advocaten een eigen publiekrechtelijke wettelijke basis heeft. In die gevallen zou men formeel kunnen zeggen dat de tuchtrechtspraak behoort tot het juridisch normatieve kader. Dit is echter in zekere zin een spel met woorden: waar geen publiekrechtelijke basis aanwezig is, maar wel een systeem van tuchtrechtspraak bestaat, vindt deze vorm van rechtspleging veelal plaats binnen verenigingen of andere organisaties op het vakgebied, die – zij het wat meer op de achtergrond – worden gereguleerd door het burgerlijk recht, dat naast het contractenrecht²⁷ ook regulerende kaders bevat voor het rechtspersonenrecht. Naar de inhoud evenwel gaat het veelal om disciplinaire aangelegenheden die samenhangen met vakmatig zorgvuldige taakuitoefening dan wel gedragingen die de reputatie van de beroepsgroep raken. En het is juist op de verbinding van de normering binnen een vakgebied, waar de beide betekenissen van het woord “discipline” elkaar raken. Gaan we ervan uit dat tuchtrechtspraak als beoogd effect heeft het articuleren van eisen van vakbekwaamheid, dan is duidelijk dat – zoals doorgaans gebruikt – het geven van bekendheid aan tuchtrechtelijke beslissingen (en waar relevant ook de sancties, zoals bijvoorbeeld schorsing van de beroepsuitoefening, berisping of het verbod het beroep verder uit te oefenen) ook meewerkt aan de normzetting en –handhaving binnen de beroepsgroep. Dit is iets dat men indirect dan ook terug zal vinden in de vakopleidingen en de *éducation permanente* in de desbetreffende disciplines. Zo zien we dat aan de kant van de eigen normen van de discipline de tuchtrechtspraak een eigen inpassing heeft in het geheel van vak-

matigheidsregulering. Ik ben bij veel vakgebieden er zeker van dat dit geheel een relatief grote normatieve betekenis (impact) heeft op het werk van de deskundigen, ook in een forensische context. Maar ook hier geldt weer dat de mate van ontwikkeling sterk samenhangt met de ontwikkeling van het desbetreffende vakgebied. Voor het moment rekenen we de tolk ook maar even tot de forensische deskundigen, ook al zijn er juridisch enkele speciale regels voor deze *procesdeelnemer sui generis*. Al enige jaren maak ik deel uit van de examen-beroepscommissie voor de opleidingen van de Stichting Instituut voor Gerechtstolken en –Vertalers. Mijn ervaring is dat het erg moeilijk is om standaarden voor vakbekwaamheid te formuleren, te concretiseren en te toetsen. Vergelijkbare ervaring heb ik als rechter in de oefenrechtbank voor deskundigen in opleiding bij het Nederlands Forensisch Instituut.

In relatie tot zogeheten kwaliteitswaarborgen (men spreekt ook wel van kwaliteitsborging) zijn er de laatste decennia, gestimuleerd door de opkomst van het “*management*” en ontwikkeld vanuit de achtergrond specificatie en normalisatie van producten en processen, allerlei vormen van ijking en kwaliteitsmeting opgekomen. Binnen de wereld van forensische deskundigheden ziet men een veelheid van vormen van “*accreditatie*” en “*certificering*”. Ik stipte dit al even aan. De sterkte van dergelijke systemen en procedures schuilt in het expliciet maken van “*good practice*” en de toetsing daarvan.²⁸ Een van de hulpmiddelen is het ontwikkelen van protocollen, waarin vaste routines worden geregeld. Ook richtlijnen die (binnen een institutie) min of meer bindend worden voorgeschreven dienen hier te worden genoemd. Ik denk in dit geval bijvoorbeeld aan de *Forensisch-Technische* normen voor de recherche, waarvan er vele bestaan en waarvan de naleving een voorwaarde is om nadere onderzoekshandelingen door het Nederlands Forensisch Instituut te laten verrichten. Duidelijk is wel dat als dit soort systemen behoorlijk werken, met inbegrip van de stelselmatige controle, er een zekere garantie voor de buitenwereld bestaat over het kwaliteitsniveau van de geaccrediteerde en gecertificeerde instituten en individuen. Overigens is hier wel voorzichtigheid geboden, omdat uiteraard het voldoen aan de uiteenlopende voorwaarden en reglementeringen geen garantie in de strikte zin van het woord voor het resultaat vormt.²⁹

Opleiding en (verdere) vorming binnen disciplines

Laten we nu in het kort eens stilstaan bij disciplinaire vorming in opleidingen, via professioneel post-doctoraal onderwijs en bij vorming op de werkplek. Bij veel deskundigheidsgebieden is een ondergrond in een wetenschappelijke dan wel een hoger beroepsopleiding het uitgangspunt. In de continentale academische traditie liggen de scheidslijnen tussen vakgebieden vaak vrij scherp, zeker gelet op de training- en onderwijsprogramma's. De rechtenfaculteiten vormen daarop geen uitzondering. En ook al gaat de slinger van de klok een beetje heen en weer wat betreft de mate waaraan men minder specifiek op de praktische uitoefening van het vak (vanuit een spelerspositie) gerichte onderdelen, bijvoorbeeld rechtsfilosofie, rechtsgeschiedenis, rechtssociologie, criminologie en dergelijke, een plaats geeft, telkens wordt toch weer een accent gelegd

op wat men ervaart als de kernonderwerpen en kernvaardigheden binnen het vak. In Leiden hebben we dat recent weer gezien met de programmering van het zogeheten Ba/Ma³⁰-stelsel. Ik vermoed dat de bedoelde accentuering zich het sterkst zal laten voelen bij opleidingen zoals de juridische en de medische, waar zo duidelijk een traditioneel beroepsveld aanwezig is. Persoonlijk vind ik het jammer dat in het nieuwe curriculum van onze faculteit in de strafrechtelijke sfeer weinig plek voor bewijs en bewijsrecht en criminalistiek is ingeruimd. Voor post-doctorale opleidingen geldt het vorenstaande wellicht minder duidelijk (daar is de invulling vaker thematisch en op actualiteit gericht – en daar hebben bewijs en bewijsrecht en criminalistiek wat meer kansen) en vorming op de werkplek is waarschijnlijk in veel opzichten institutioneel³¹ en veelal situationeel/individueel bepaald.

Disciplinaire vorming leidt volgens mij tot het aanleren van (sub)routines en standaardwerkwijzen, eventueel met behulp van protocollen en “*expert-systems*”. Dat geeft waarschijnlijk ook ogenblikkelijk de sterke kant van (mono)disciplinaire vorming aan. Tegelijk echter manifesteert zich hier voor het raakvlak van feitenonderzoek en bewijs in de rechtspleging ook een zwakke kant: het routinematig beoordelen van problemen binnen de conceptuele kaders van de discipline. En het is daar waar niet alleen in theorie, maar ook in de praktijk steeds weer problemen opdoemen met een paradoxaal karakter. Bezien, bijvoorbeeld, vanuit de rechter, is het in zekere zin een onontkoombare vooruitgang dat er allerlei specialisten in te schakelen zijn voor lastige vragen in bepaalde (complexe) zaken. Maar om de bijdrage van die specialisten goed te kunnen sturen en waarden is er voor de formulering van opdrachten en het gebruik van de onderzoeksresultaten (doorgaans verwoord in deskundigenverslagen, -rapporten, -berichten en hoe deze ook verder heten mogen) heel wat inzicht vereist in terreinen die ver buiten de juridische discipline liggen, waardoor de zaak op een andere manier ook weer complexer wordt. De hier bedoelde paradox is er een die in steeds weer nieuwe verschijningsvormen voortdurend is opgedoken en blijft opduiken bij de inschakeling van expertise. Gelet op de kwaliteit die van de rechtspleging – terecht – mag worden verwacht, kan de rechter bij het uiteindelijke gebruik van de onderzoeksresultaten niet volstaan met de constatering dat de deskundige voor zijn specialisme heeft doorgeleerd en dat hij daarom wel op diens expertise mag vertrouwen. De deskundige is verantwoordelijk voor zijn werk, de rechter voor de hele zaak, met inbegrip van de expertise die aan zijn uiteindelijke beslissing ten grondslag ligt. En wat hij niet begrijpt zal hij zich moeten laten uitleggen. Hoever die uitleg, bijvoorbeeld door middel van presentaties, ondervragingen en andere vormen van educatie moet gaan is een volgend punt, dat nog uitwerking behoeft, niet alleen theoretisch maar ook in de praktijk, langs de weg van “*trial and error*”. Deze aantekening over de juridische discipline afsluitend, zou ik willen zeggen dat (blind) vertrouwen als basis voor de inschakeling en beoordeling van expertise plaats dient te maken voor constructief-kritische communicatie.

De discipline als kooi

Met het oog hierop kan monodisciplinair denken, vanuit een strakke denk- en discipline volgens regels of protocollen, met bijbehorende routines, zeer belemmerend werken. Dan fungeert de aangeleerde en getrainde discipline, ondanks alle ermee verbonden vakmatige voordelen als een kooi. Het is deze rol van discipline die in zekere zin overwonnen moet worden, niet alleen aan de kant van de jurist, maar ook aan de kant van de andere bij feitenonderzoek en bewijs in de context van het recht betrokken participanten, zoals met name de uiteenlopende forensische experts. Om de metafoor van de kooi nog even verder te exploreren: het is waarschijnlijk het beste de (mono-)disciplinaire vorming, zeker in de eerdere fasen van een vakopleiding, academisch of anderszins op dat niveau, niet los te laten. De kooi biedt namelijk in eerste instantie bescherming en veiligheid, waardoor in zekere zin trefzeker denken en handelen kan worden aangeleerd, waardoor de jong opgeleide wordt voorbereid op een soort standaardpraktijk in de beroepssector. Men denke opnieuw aan juristen en medici. Maar ook analisten en accountants vallen hier te noemen. Aan de andere kant behoeft de kooi, afhankelijk van uitvoering en vormgeving, het zicht op de buitenwereld niet te belemmeren. Het zal er, als het gaat om feitenonderzoek en bewijs in het recht – als gezegd reeds naar zijn aard een interdisciplinaire onderneming -, uiteindelijk om gaan wanneer en in hoeverre de kooi ook open kan. Dat geldt voor de disciplinaire kooien van alle betrokken disciplines.

Belemmeringen voor een interdisciplinaire benadering van feitenonderzoek en bewijs in de context van het recht

Wat betreft niet-juridische disciplines vallen uiteraard ook veel gedetailleerdere opmerkingen te maken over specifiek disciplinaire aspecten in de opleidingen et cetera, die ook hun uitwerking in de omgang tussen jurist-participanten en niet-juridisch geschoolde experts niet missen. Voor het ogenblik wil ik daarop niet verder ingaan, vanwege de tijd en vanwege de veelvormigheid aan aspecten, zodra de problematiek enigszins concreet wordt gemaakt. Dat neemt niet weg dat ik er nog veel over hoop op te merken in woord en in geschrifte in de komende jaren. In het kader van deze oratie wil ik nog twee kwesties kort onder de loep nemen. De eerste is het soms archaïsche en zelfs uit een oogpunt van interdisciplinaire communicatie disfunctionele karakter van allerlei vormen en routines in de rechtspleging en de tweede is dat ik recentelijk begonnen ben met het rubriceren van problemen in de verhouding expertise (in het bijzonder forensische expertise) en rechtspleging.

Dan nu eerst de vormen. Veel juridisch werk is erg tekst-gebonden. Daarop worden rechters, officieren van justitie, advocaten en griffiers ook getraind. Zo kan het voorkomen dat in een bewezenverklaring in een vonnis uit de tenlastelegging woorden worden weggestreept, omdat deze niet letterlijk zijn weer te vinden in de bewoordingen van een getuigenverklaring. Een recent en voor deze gelegenheid wat vereenvoudigd voorbeeld is een casus die sommigen zich uit de publieke berichtgeving zullen herinneren. Ten laste is gelegd dat het slachtoffer is vastgebonden met zijn polsen en handen aan

elkaar onder zijn rug, alsmede met zijn hals en zijn hoofd en zijn enkels en voeten aan de spoorbaan. Als nu het slachtoffer als getuige heeft verklaard dat hij aan zijn handen en zijn voeten was gebonden, zullen sterk op die getuigenverklaring gerichte juristen neiging hebben de polsen en de enkels door te strepen in de bewezenverklaring, omdat die woorden niet in de tekst van de als bewijsmiddel te bezigen getuigenverklaringen voorkomen. Dit, ondanks dat uit de verdere verklaringen van verdachte en slachtoffer wel duidelijk is dat de man niet los kon komen, waaruit wel blijkt dat niet slechts de handen en niet slechts de voeten waren gebonden, maar dat de polsen en enkels zeker ook waren gebonden. In de casus kwam het slachtoffer er levend af, nadat twee treinen over hem, liggend tussen de rails, heen gegaan waren en de draden waarmee hij was gebonden hadden stuk gereden. Niet-juristen, die deze “*letterlijke*” manier van werken niet kennen, zullen er weinig van begrijpen. De fixatie aan het geschreven woord wordt nog duidelijker in de Nederlandse traditie om verdachten-verhoren en getuigen-verhoren in een proces-verbaal in monoloogvorm weer te geven: “ik heb u gevraagd of ik de wapens even in de hand mocht nemen en bevelen. U hebt mij gezegd dat dit toegestaan is. Ik heb daarop de wapens een voor een gepakt. (...; enz.)”. Het voorbeeld komt uit een proces-verbaal over een soort sorteerproef voor de herkenning van een type vuurwapen. Als een niet-juridische expert (bijvoorbeeld een psycholoog, gespecialiseerd waarnemings- en geheugenfuncties) dit soort verslaglegging in het kader van zijn eigen opdracht moet lezen, zal deze naar mijn idee vaak niet begrijpen waarom de ondervragings*dialog* als *monoloog* is weergegeven. Overigens blijkt uit enig onderzoek dat M.L. Komter heeft gedaan naar het verbaliseren van verdachten-verhoren, dat in veel gevallen juridisch kwalificerende en daardoor hoogst relevante passages en uitdrukkingen in het verhoor van de zijde van de verhorende ambtenaar worden ingebracht en via de monoloog-weergave als het ware bij de verdachte in de mond worden gelegd.³² De weergave en het gebruik van verklaringen in de zin van *statements*, niet *explanations*, vormt een thema waarnaar ik in de nabije toekomst met collega’s van het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR) nader onderzoek hoop te verrichten.

In de rechtspraktijk verloopt, afgezien van de bij het voorbeeld van het pyramidespel besproken selectie, het formuleren van opdrachten aan deskundigen en de interpretatie van resultaten van deskundigenonderzoek of –advies vaak moeizaam. Een van de dingen die ontbreken zijn standaard checklists met onderwerpen en vragen, die als instrument gebruikt kunnen worden om in de praktijk de bedoelde taken wat eenvoudiger te vervullen te maken. Met een tweetal assistenten wordt daar thans aan gewerkt, gebaseerd op onder meer de ervaring bij het onderwijs in de criminalistiek en de eerder genoemde oefenrechtbank voor deskundigen. Bij het werk daaraan ben ik intussen tot een voorlopige rubricering van problematische kwesties gekomen, die de interdisciplinariteit van de samenwerking tussen jurist-participanten en niet-juridisch geschoolde deskundigen beïnvloeden en die in de abstractie van het wetenschappelijk “*discours*” dan wel in de praktijk van alledag iets van een opheldering en, waar mogelijk, oplossing behoeven. Ik zal ze eerst opnoemen en daarna van een korte toelichting

en een enkel voorbeeld voorzien.³³

Lastige, doch niet te negeren, kwesties

Het betreft: (1) theoretische kwesties, (2) communicatieve kwesties, (3) organisatorische kwesties en (4) menselijke factoren.

Ad (1) theoretische kwesties: In deze groep vallen problemen die samenhangen met grondslagenkwesties. Lang niet alle vakterreinen gaan van dezelfde paradigma's uit. Ook gangbare opvattingen over de aard van bijvoorbeeld "sporen" verschillen per vakgebied en ook vaak nog weer binnen vakgebieden. Er is sprake van onbewijsbare axioma's die in de praktijk zonder valide basis worden gebezigd. Een voorbeeld van zo'n axioma is de aanname van de volstrekte uniciteit van personen, voorwerpen en episodes (gebeurtenissen). Op dit axioma is de klassieke werkwijze met een tien- of twaalfpuntsschaal – het gaat om overeenkomsten in zogeheten typical – in de dactyloscopie gebaseerd. Pas recentelijk gaat de belangstelling wat meer uit naar grondig populatieonderzoek dat een statistische benadering, waarin de relatieve zeldzaamheid van de typical is verdisconteerd, mogelijk zou moeten maken. Dit is een verre van eenvoudig probleem, nu veel vaak vanuit de politiepraktijk ontwikkelde vormen van individualisatie-technieken op dezelfde axiomatische grondslag berusten. De recente discussie over de bewijzende betekenis van oor-afdrukken-vergelijking illustreert dat. Een ander ook theoretisch zeer lastige kwestie is de betekenis van en de interpretatie van waarschijnlijkheidsoordelen, die op allerlei manieren in conclusies van forensische experts worden verwoord. De ervaring leert dat de bestaande grote verschillen niet gemakkelijk zullen verdwijnen, ook niet als de Bayesiaanse benadering³⁴, die populair is bij de DNA-profielen vergelijking, veld wint. Voordat de merites daarvan ten volle kunnen worden doorgrond en bediscussieerd in de rechtspraktijk, zal de materie nog een stuk toegankelijker moeten worden gemaakt. Tot nu toe worden de debatten daarvoor nog te veel in het jargon van logici, statistici en mathematici gevoerd.

Ad (2) communicatieve kwestie: Deze kunnen een uitvloeisel zijn van onderliggende theoretische problemen, maar dat hoeft niet. Het eenvoudigste voorbeeld is vakjargon, dat niet wordt uitgelegd. Om de communicatie tussen verschillende disciplines, al dan niet in een forensische toepassing, te bevorderen is vaak gepleit voor lexicografische handboeken, die op elementair niveau kunnen bijdragen aan een beter begrip (over en weer). Overigens is ook presentatie van belang: bij de eerder bedoelde oefenrechtbank werden we recentelijk verrast met een zeer verhelderende met power-point ondersteunde uiteenzetting over omzettingstechnieken in de forensische informatica.

Ad (3) organisatorische kwesties: De ervaring leert dat organisatorisch bekeken er heel veel zaken niet erg effectief zijn en/of verlopen in de strafrechtelijke keten. In het boek "*Complex cases*" wordt in dit verband uitvoeriger ingegaan op het gebrek aan *feed-back*. Het heeft er alles van dat personen die in een eerdere fase in een zaak zijn betrokken,

zoals verbalisanten en ook forensische deskundigen, binnen de procescultuur geacht worden preparatoir te werken ten behoeve van de afhandeling van de zaak in latere fasen, zonder dat er duidelijke signalen in de vorm van een afloop-bericht of in de vorm van een concreet gemotiveerde beslissing teruggaan. Een voorbeeld uit de praktijk is het vrijwel ontbreken van inhoudelijke argumenten in de motivering of in de vernietigings-clausule wanneer een hof een rechtbankvonnis vernietigt. Bijvoorbeeld: “Het hof zal het vonnis waarvan beroep vernietigen, omdat het zich daarmee niet (geheel) verenigt”. Wat verwacht men dat de kamer van de rechtbank die het vernietigde vonnis wees hiervan zal opsteken?

Ad (4) menselijke factoren: In het verlengde van het vorige genre kwesties ligt het op een simpel niveau mis gaan van zaken. De “*software*” van een deskundige, die ter zitting een presentatie zal geven, blijkt niet compatible met de aanwezige apparatuur. Of, uit eigen praktijk, de enige afspeelapparatuur voor een video, die in het concrete geval beschikbaar is, moet de dag voor de zitting verhuisd worden van het Paleis van Justitie aan de Parnassusweg naar dat aan de Prinsengracht te Amsterdam. Het apparaat wordt door de chauffeur niet goed vastgezet in de auto en raakt onderweg beschadigd, waardoor de vertoning niet doorgaat. Verlies van zittingstijd is het gevolg, omdat de zaak aangehouden moet worden. Overigens past hierbij ook nog een organisatorische kanttekening: iets meer beschikbare apparatuur is wellicht ook niet zo’n gek idee.

Slotsom

Waarde toehoorders, in het afgelopen uur heb ik een soms abstract, soms concreet caleidoscopisch beeld getekend van hetgeen zoal binnen het perspectief van “*feitenonderzoek en bewijs*” binnen het (straf)rechtsbedrijf aan de orde komt. In de komende jaren hoop ik mij erop te richten, in samenwerking met anderen, het vakgebied verder uit te bouwen vanuit de programmatische thematiek van het “Seminarium voor Bewijsrecht”: namelijk de op verbetering van de praktijk en op vergroting van kennis, inzicht en vaardigheid gerichte internationale, interdisciplinaire en interprofessionele bestudering van dat “*feitenonderzoek en bewijs*”. Vandaag kreeg vooral het interdisciplinaire perspectief de aandacht; bij een volgende gelegenheid zal ik allicht een van de andere perspectieven centraal stellen. Of ik ook dan de metafoer van de kooi zal gebruiken valt af te wachten, al ben ik er zeker van dat deze op zichzelf ook daar bruikbaar is.

Afsluiting van de oratie

Aan het einde van deze oratie gekomen, wil ik graag mijn dank uitspreken aan het College van Bestuur van de Universiteit Leiden en het Bestuur van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid en alle anderen die hebben bijgedragen tot mijn benoeming, voor hun inspanningen en het in mij gestelde vertrouwen. Ik hoop dat dit voor een land met een continentale rechtscultuur vrij unieke professoraat mag bijdragen aan het belang en natuurlijk, zo het een beetje wil, ook de faam van de Universiteit Leiden.

Een wetenschapper staat altijd op de schouders van anderen. In mijn wetenschappelijke vorming heb ik allereerst veel opgestoken van wijlen Herman Dooijeweerd, hoogleraar aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, die niet ten onrechte vaak in navolging van G.E. Langemeijer bestempeld wordt als de origineelste Nederlandse filosoof.³⁵ Tijdens mijn studie aan de Vrije Universiteit was Dooijeweerd reeds met emeritaat, maar ik had het genoegen in allerlei bestuurlijke hoedanigheden in nauw contact met de toen nog zeer krasse denker te komen, die zelf veel relativerender over zijn opvattingen was dan men uit het werk van zijn navolgers en epigonen zou afleiden. Het belang en de waarde van beginselen in het strafrecht heb ik in die tijd opgepikt van Gerard Mulder, die enkele jaren later als hoogleraar in Nijmegen ook de leermeester van mijn naaste collega Tineke Cleiren zou worden. Aan de Vrije Universiteit was hij trouwens ook de leermeester van mijn andere naaste collega, Theo de Roos. Inzicht in de problematiek van de empirische wetenschappen in het algemeen en vertrouwdheid met sociaal-wetenschappelijke beschouwingwijzen in het bijzonder heb ik te danken aan André Hoekema, indertijd lector rechtssociologie aan de Vrije Universiteit. Tot op de dag van vandaag merk ik dat ik een manier van studeren, met name als het gaat om boeken, van hem heb overgenomen. Mijn promotor, de Leidse hoogleraar Melai, heeft mij geleerd over het strafprocesrecht te schrijven. Ik moet bekennen – wat ik bij mijn sollicitatie in Leiden eind 1975 verzweg – dat ik eerder tijdens mijn studie een heel klein zesje voor het tentamen strafprocesrecht³⁶ haalde, maar dat kwam omdat ik er ook niet langer dan een dag of twee aan gewerkt had, niet beseffend hoezeer juist dit vak mijn toekomst zou bepalen. Tenslotte wil ik in dit verband Hans Crombag noemen, omdat de regelmatige confrontatie van onze gedachten, vanaf het moment dat hij in Leiden rechtspsychologie ging doceren en ik als jong medewerker bij hem in de groep zat, voor mij en naar ik hoop voor ons beiden, heel vruchtbaar is geweest.³⁷ Ik ben mijn academische leermeesters zeer dankbaar.

Van grote betekenis zijn voorts geweest de vele kortere en langere perioden dat ik buitengaats kon verblijven, onder meer dankzij deze Universiteit, de KNAW³⁸ en NWO³⁹. In dit verband noem ik de fellowships op het NIAS⁴⁰ in Wassenaar naast de vele buitenlandse perioden. De internationale dimensie van mijn werk is niet meer weg te denken. Talloos zijn de persoonlijke contacten, die vaak ook weer tot (nieuwe) uitnodigingen leiden. Van de buitenlandse collega's met wie een intensieve samenwerking bestaat, wil ik er twee in het bijzonder noemen, Terry Anderson en William Twining, die voor langere tijd naar Nederland zijn gekomen om deel uit te maken van de onderzoeksgroep die het boek *Complex cases* produceerde.⁴¹

Van mijn vele leermeesters in de rechtspraktijk noem ik er twee met name: Nico Schipper, thans president van het Gerechtshof Amsterdam, maar indertijd een van de politierechters in Den Haag bij wie ik het griffieren onder de knie kreeg, en Steven Verspyck Mijnsen, vice-president van het Gerechtshof Amsterdam, die mij als raadsheer-plaatsvervanger stamuleerde om strafzittingen voor te zitten en die vervolgens de weg baande voor mijn gedeeltelijke overstap naar de zittende magistratuur. Ook hen ben ik zeer dankbaar.

Hooggeleerde 't Hart, beste Joest,

Bestuurlijk waren wij het wel eens oneens, maar we hebben altijd ons wederzijdse respect voor elkaars wetenschappelijk werk weten te behouden. Toen jij pas in Leiden was, heb jij mij krachtig gestimuleerd het vak ook op een internationaal vlak te beoefenen. Veel van je analyses geven mij tot op de dag van vandaag inspiratie bij mijn eigen werk.

Hooggeleerde De Roos, beste Theo,

Na jouw komst in 1997 in de vakgroep is het werkklimaat sterk verbeterd. Daar werd je weliswaar voor ingehuurd, maar het is je bijzonder goed gelukt ook. Ik heb bewondering voor je bestuurlijke en politieke acrobatiek. Jouw collegialiteit stel ik op hoge prijs en voor de samenwerking in allerlei projecten, zoals thans de “DNA – nulmeting”, geldt hetzelfde.

Hooggeleerde Cleiren, beste Tineke

Zoals je zelf in je Leidse oratie zei, dateert onze samenwerking niet van vandaag of gisteren. Het is een waar genoegen samen met jou het werk aan ons *Opus Magnum*⁴² te leiden. Ik hoop dat we daar nog lang mee kunnen doorgaan. De mooiste (helaas ook schaarse) momenten zijn er trouwens als we samen achter de computer zitten met onze eigen te bewerken teksten. En verder doet het me veel plezier dat we sinds kort bijna burens op de Leidse⁴³ Witte Singel zijn.

Hooggeleerde Bruinsma, beste Gerben

Ook al is gemiddeld één dag per week niet veel, ik ben blij met mijn nu al achtjarige detachering bij het NSCR.⁴⁴ Ik bewonder je vanwege de vaart waarmee jij het instituut sinds 1998 hebt uitgebouwd en de kwaliteit die je in huis hebt weten te krijgen.

Hooggeleerde Van Koppen, beste Peter

In jouw creatieve omgang met het recht en de rechtspsychologie schuilt voor mij inspiratie, net als bij Hans Crombag. Wij zien elkaar regelmatig, op het NSCR en op congressen in allerlei landen. Zo zijn we samen nog eens op Cyprus verdwaald. Op je drieënveertigste (meen ik) hebben we met Max Kommer, Marijke Malsch en anderen gezongen in een eetgelegenheid in Glasgow, mogelijk doen we hetzelfde op je vijftigste in Edinburgh, volgende zomer.

In meer algemene termen ben ik dank verschuldigd aan mijn vroegere en actuele collega's bij het Gerechtshof Amsterdam (met inbegrip van de griffiers en de andere ondersteunende personeelsleden en het ressortsparket), bij het Departement Strafrecht en het E.M. Meijers Instituut van de Universiteit Leiden, bij het NSCR en bij het Nederlands Forensisch Instituut. Het is ondoenlijk ieder bij de naam te noemen, nog los van de aanzienlijke kans per ongeluk iemand te vergeten. Een uitzondering wil ik maken voor het hoofd van ons secretariaat bij Strafrecht, Reino Rustige, die als geen

ander mij door de jaren heen heeft geholpen bij binnen- en buitenlandse reizen, het redigeren en vormgeven van boeken en andere teksten, het levend houden van contacten op wereldschaal en het in stand houden van het Seminarium voor Bewijsrecht en het International Network for Research on (the Law of) Evidence and Procedure (INREP). Dank je wel.

En dan nu de clientèle: Een hoogleraar is er in de eerste plaats voor zijn leerlingen, promovendi en studenten. Ik hoop nog jarenlang aan jullie vorming te kunnen bijdragen. Ik dank jullie voor het in mij gestelde vertrouwen.

Vrienden en familieleden hier aanwezig. Ik dank jullie oprecht voor jullie belangstelling. Ik vind het mooi dat mijn moeder deze plechtigheid nog meemaakt: dankzij haar en wijlen mijn vader en stiefvader heb ik een goede opvoeding en opleiding gekregen. Mijn grote zoon Boudewijn ben ik dankbaar voor zijn veelsoortige steun en kameradschap door de jaren heen. Mijn kleine dochter Anne is steeds, maar vooral 's morgens, als ik voor haar zorg, een bron van vreugde. Last but not least dank ik Katy voor haar liefde en haar onvoorwaardelijke steun en aandacht. En we gaan samen wel degelijk weer verre reizen maken, zoals ook jij dat zo graag wilt!

Geachte toehoorders, ik dank u voor uw belangstelling,

Ik heb gezegd.

Literatuurlijst

Anderson, T.J. & W.L. Twining, *Analysis of evidence*, Londen 1991.

Anderson, T.J., *The Netherlands criminal justice system: an audit model of decision making*, in M. Malsch & J.F. Nijboer (red.), *Complex cases – perspectives on the Netherlands criminal justice system*, Amsterdam 1999, p. 47-68.

Boonen, K. et al. (red.), *Criminalistiek, forensische deskundigen en strafrechtspleging*, Deventer 2000.

Broeders, A.P.A., “Daubert en Saks: het einde van de klassieke identificatie-criminalistiek?”, *NJB 2002*, p. 1786-1800.

Cleiren, C.P.M. en J.F. Nijboer (red.), *Tekst & Commentaar Strafvordering*, Deventer 2001.

Cleiren, C.P.M. en J.F. Nijboer (red.), *Tekst & Commentaar Strafrecht*, Deventer 2002.

“*Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*”, vierde editie, kortweg “*DSM-IV*” Washington D.C., 1995.

Freckelton, I., *Institutionalisation of forensic expertise*, in J.F. Nijboer/W.J.J.M. Sprangers (red.), *Harmonisation in forensic expertise*, Amsterdam 2000, p. 113-126.

Komter, M.L., Dilemma’s in de verhoorkamer, *Tijdschrift voor de politie*, jaargang 63/3, p. 25-31.

Koppen, P.J. van/H.F.M. Crombag, Oren, lippen en vingers, *NJB 2000*, p.12.

Kwant, I. de, *Forensics and quality in the 21st Century*, in *Harmonisation in forensic expertise*, Amsterdam 2000, p. 377-396.

Laan, H. van der, *Scholars, concepts and discoveries, a 3x3 silhouette*, afscheidscollege Universiteit Leiden, 30 november 2001.

Lugt, C. van der, *Earprint identification*, Den Haag 2001.

Marmol, C. del et al, *Le droit des normes professionnelles et techniques*, Brussel 1985

M. Sjerps, *Pros and Cons of Bayesian Reasoning in Forensic Science*, in *Harmonisation in forensic expertise*, Amsterdam 2000, p. 557-586.

Nijboer, J.F., Uw ster op alle wegen oftewel het geheim van de smid, *DenD* 1987, p. 1105-1110.

Nijboer, J.F., *De gedisciplineerdheid van de deskundige*, in K. Boonen et al. (red.), *Criminalistiek, forensische deskundigen en strafrechtspleging*, Deventer 2000, p. 19-28.

Nijboer, J.F., *Strafrechtelijk bewijsrecht*, Nijmegen 2000 (vierde druk), H. 5.5.

Nijboer, J.F., *De (straf)rechter en de deskundige*, in een binnenkort te verschijnen nieuwe bundel van het E.M. Meijers Instituut over de taakopvatting van de rechter.

Nijboer, J.F., gastcolumn in *Modus*, mei 2000, nr. 2000/2.

W.L. Twining, *Necessary but dangerous?*, in M. Malsch & J.F. Nijboer (red.), *Complex cases – perspectives on the Netherlands criminal justice system*, Amsterdam 1999, p.69-98.

Voskuil, J.J. “*Het bureau*” Amsterdam, 1996-2000 (7 delen).

Wigmore, J.H., *The science of judicial proof*, Boston 1937 (in feite de derde druk van *The principles of judicial proof*).

Wigmore, J.H., Twining, W.L., *Theories of evidence – Bentham and Wigmore*, Londen 1985.

Zijderveld, A.C., *Institutionalisering - een studie over het methodologisch dilemma der sociale wetenschappen*, Meppel 1974.

Jurisprudentie

EHRM 6 mei 1985, *NJ* 1989, 385 (Bönisch v. Oostenrijk)

EHRM 28 augustus 1991, *NJ* 1992, 2 (Brandstetter v. Oostenrijk)

EHRM 18 maart 1997, *NJ* 1998, 278 (Mantovanelli v. Frankrijk)

EHRM 23 april 1998, nr.159/1996/778/979 (Bernard v. Frankrijk)

EHRM 2 oktober 2001, European Human Right Cases 2001, 78 (G.B. v. Frankrijk).

HR 10 december 1985, *NJ* 1986, 462.

Gerechtshof Amsterdam 14 oktober 1996, *NJ* 1996, 738.

De auteur

Hans Nijboer (IJsselmuider, 1951) is hoogleraar-directeur van het Seminarium voor Bewijsrecht, een onderdeel van het Departement Strafrecht en Criminologie van de Universiteit Leiden. Binnen dit kader is hij tijdelijk tevens waarnemer van de leerstoel criminalistiek. Daarnaast is hij deeltijd-raadsheer in het Gerechtshof Amsterdam en gedetacheerd onderzoeker bij het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving te Leiden.

Zwaartepunten in zijn wetenschappelijk werk zijn feitenonderzoek en bewijs in het recht, rechtsvergelijking en de constitutionalisering van het straf(proces)recht, in het bijzonder ten aanzien van de taken en positie van de strafrechter.

Eerdere zelfstandige publicaties:

Algemene grondslagen van de bewijsbeslissing in het Nederlandse strafprocesrecht, Arnhem 1982 (diss.);

Inleiding tot het strafrechtelijk bewijsrecht (aanvankelijk met W.L. Borst), Nijmegen 1986, 1988, 1990, 1992;

De doolhof van de Nederlandse strafwetgeving, Groningen 1987;

Rechtspraak, dogmatiek en dogmatisme (met L.T. Wemes), Arnhem 1990;

Forensische expertise, Arnhem 1990, 2003;

Strafrechtelijk bewijsrecht, Nijmegen 1994, 1995, 1997, 2000, (2003);

Een verkenning in het vergelijkend straf- en strafprocesrecht, Arnhem 1994;

Beweisprobleme und Strafrechtssysteme, Frankfurt a.M, 1995, 1997;

De waarde van het bewijs, Deventer 1996, 1999;

De taken van de strafrechter, Deventer 2000.

Seminarium voor Bewijsrecht

Het Seminarium voor Bewijsrecht heeft als doelstelling het bevorderen van de studie van feitenonderzoek en bewijs binnen de context van het recht, in internationaal, interdisciplinair en interprofessioneel perspectief.

Bezoekadres: Hugo de Grootstraat 27, NL-2311 XK Leiden

Postadres: Postbus 9520, NL-2300 RA Leiden

Telefoon: +31 (0)71 527 7531/7528/7517.

Noten

- ¹ Zie over J.H. Wigmore: W.L. Twining, *Theories of evidence – Bentham and Wigmore*, Londen 1985.
- ² T.J. Anderson, *The Netherlands criminal justice system: an audit model of decision making*, W.L. Twining, *Necessary but dangerous?*, in M. Malsch & J.F. Nijboer (red.), *Complex cases – perspectives on the Netherlands criminal justice system*, Amsterdam 1999, pag. 47-68, resp.69-98.
- ³ T.J. Anderson & W.L. Twining, *Analysis of evidence*, Londen 1991.
- ⁴ *Complex cases*, o.c., passim, m.n. Chapter 2.
- ⁵ Boston 1937 (in feite de derde druk van *The principles of judicial proof*).
- ⁶ Boston, vele edities.
- ⁷ Gerechtshof Amsterdam 14 oktober 1996, NJ 1996, 738. Het betreft een vrijspraak met een uitgewerkte motivering.
- ⁸ Strikt genomen: beter of slechter. Het is echter de vraag wie in casu als verliezers moesten worden bestempeld: uitvallers? Het hele systeem berust op accres van deelnemers en inzetten. Wanneer is de groei eruit? Pas dan worden op een schaal van betekenis verliezers zichtbaar.
- ⁹ Veel gedachtegangen en deelthema's op dit terrein ontleen ik aan het jaren lang met deze materie bezig zijn. De laatste jaren is daarin weer een versnelling gekomen door het waarnemen van de leerstoel criminalistiek en in dat kader door de discussies met A.P.A. Broeders. Zie van zijn hand het uitstekend bij deze oratie aansluitende artikel "Daubert en Saks: het einde van de klassieke identificatiecriminalistiek?", NJB 2002, p. 1786-1800.
- ¹⁰ Vgl. C. van der Lugt, *Earprint identification*, Den Haag 2001.
- ¹¹ P.J. van Koppen/H.F.M. Crombag, *Oren, lippen en vingers*, NJB 2000, p-12.
- ¹² In de versie 2002 van de uitgave *Universiteiten en onderzoeksinstituten in Nederland*, Den Haag 2002, kon ik hem niet meer vinden.
- ¹³ Institutionaliserings wordt hier in sociologische zin gebruikt. Vgl. bij. A.C. Zijdeveld, *Institutionalisering - een studie over het methodologisch dilemma der sociale wetenschappen*, Meppel 1974, p. 46 e.v.
- ¹⁴ I. Freckelton, *Institutionalisation of forensic expertise*, in J.F. Nijboer/W.J.J.M. Sprangers (red.), *Harmonisation in forensic expertise*, Amsterdam 2000, p. 113-126.
- ¹⁵ Bij de vingerafdrukken kan het ook moeilijk anders dan dat handen daarbij betrokken zijn.
- ¹⁶ Amsterdam, 1996-2000 (7 delen).
- ¹⁷ Vgl. bijv. C. del Marmol et al, *Le droit des normes professionnelles et techniques*, Brussel 1985.
- ¹⁸ J.F. Nijboer, *Strafrechtelijk bewijsrecht*, Nijmegen 2000 (vierde druk), H. 5.5.
- ¹⁹ EHRM 6 mei 1985, NJ 1989, 385 (Bönisch v. Oostenrijk); EHRM 28 augustus 1991, NJ 1992, 2 (Brandstetter v. Oostenrijk); EHRM 18 maart 1997, NJ 1998, 278 (Mantovanelli v. Frankrijk); EHRM 23 april 1998, nr.159/1996/778/979 (Bernard v. Frankrijk); EHRM 2 oktober 2001, European Human Right Cases 2001, 78 (G.B. v.

Frankrijk).

- ²⁰ K. Boonen et al. (red.), *Criminalistiek, forensische deskundigen en strafrechtspiegling*, Deventer 2000.
- ²¹ J.F. Nijboer, *De gedisciplineerdheid van de deskundige*, in K. Boonen et al. (red.), o.c., p. 19-28. Zie ook J.F. Nijboer, *De (straf)rechter en de deskundige*, in een binnenkort te verschijnen nieuwe bundel van het E.M. Meijers Instituut over de taakopvatting van de rechter (red. A.F.M. Brenninkmeijer et al.).
- ²² Washington D.C., 1995.
- ²³ 16th meeting of the International Association of Forensic Sciences.
- ²⁴ Inzake geheimhouding noem ik ook nog het probleem van de exclusieve beschikbaarstelling van het resultaat van een deskundigenonderzoek door een commercieel bureau ten behoeve van de verdediging dat deze geheim wil houden omdat het voor de verdachte belastend uitgevallen is.
- ²⁵ HR 10 december 1985, NJ 1986, 462. Hierover: J.F. Nijboer, *Uw ster op alle wegen oftewel het geheim van de smid*, DenD 1987, p. 1105-1110.
- ²⁶ Zie mijn gastcolumn in *Modus*, mei 2000, nr. 2000/2.
- ²⁷ Volgens J. Hijma speelt de uitkomst van een tuchtzaak soms een heel doorslaggevende rol bij de interpretatie van elementen van het civiele recht in een latere procedure bij de burgerlijke rechter (mondelijke mededeling als reactie op mijn vraag of het in de hoofdtekst gestelde houdbaar is).
- ²⁸ Uitvoering hierover is I. de Kwant, *Forensics and quality in the 21st Century*, in *Harmonisation*, o.c., p. 377-396.
- ²⁹ In zaken van beroepsaansprakelijk van medici duikt nog wel eens op de vraag in hoeverre een bepaald medicus of een bepaald ziekenhuis een eigen foutenscore heeft (bovenop de “random” risico’s die aan de gegeven en misgelopen behandeling verbonden zijn). Is die score laag, dan wordt vervolgens gemakkelijk toegeredeneerd dat de desbetreffende arts of het desbetreffende ziekenhuis in het concrete geval niet (culpoos) heeft bijgedragen aan de misser in het concrete geval. Dit is een misleidende redenering, want “in het verleden behaalde resultaten geven geen garantie voor de toekomst”.
- ³⁰ Bachelor/Master-stelsel; bedoeld als instrument voor de harmonisering van onderwijsniveaus binnen Europa.
- ³¹ Hier bestaat derhalve een raakvlak met het institutionele normatieve kader.
- ³² Zie bijvoorbeeld M.L. Komter, *Dilemma’s in de verhoorkamer*, *Tijdschrift voor de politie*, jaargang 63/3, p. 25-31.
- ³³ Uitvoerder besproken in “*De (straf)rechter en de deskundige*”, o.c.
- ³⁴ Zie de bijdrage van M. Sjerps, in *Harmonisation in forensic expertise*, o.c., p. 557-586.
- ³⁵ Vgl. H. van der Laan, *Scholars, concepts and discoveries, a 3x3 silhouette*, afscheidscollege Universiteit Leiden, 30 november 2001.
- ³⁶ Tijdens mijn studie het laagst behaalde resultaat.

- ³⁷ Zie J.F. Nijboer, *Cross-roads of Disciplines*, in P.J. van Koppen & N.H.M. Roos (red.), *Rationality, information and progress in law and psychology*, Maastricht 2002, p. 43-52.
- ³⁸ Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen.
- ³⁹ Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek.
- ⁴⁰ Netherlands Institute for Advanced Study in the Social Sciences and Humanities.
- ⁴¹ O.c.
- ⁴² C.P.M. Cleiren en J.F. Nijboer (red.), *Tekst & Commentaar Strafrecht en Tekst en Commentaar Strafprocedure*, Deventer 2002 en 2001 (beide thans in vierde druk).
- ⁴³ Er bestaat er ook een te Roelofsarendsveen.
- ⁴⁴ Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving te Leiden.

